

ОСНОВИ ЛУКИЋЕВОГ СИСТЕМА СОЦИОЛОГИЈЕ

Апстракт

Писац приказује Лукићев систем социологије као конзистентан логички систем опште социологије. Лукићев систем социологије састоји се из два основна дела: теоријског система опште науке о друштву и социолошког схватања друштва.

У првом делу Лукић најпре одређује појам социологије, затим излаже развој социологије и даје преглед најзначајнијих социолошких теорија и онда излаже методе социологије. Одређујући социологију као науку, Лукић теоријски заснива друштвене науке.

Други део почиње Лукић одређивањем појма друштва и појма друштвених појава, постављајући разлику од природних и личних појава, те утврђујући њихове односе. Затим излаже законе структуре и кретања друштва.

У научном (социолошком) истраживању и објашњењу друштва Лукић бриљантно поставља и решава основна и најсложенија људска питања о друштву. Зато га већина социолога с правом сматра најзначајнијим социологом двадесетог века у Југославији.

Кључне речи: *систем, социологија, Лукић, социолошки систем.*

УВОД

Радомир Д. Лукић (1914-1999) сврстао се својим радовима у социологији и у правним и политичким наукама у сам врх европске и светске науке, а несумњиво је у плејади најзначајнијих српских и југо-

---

¹ Редовни професор на Правном факултету у Нишу

словенских мислилаца у философији, етици, историји и методологији.² Његово научно деловање протеже се кроз шест последњих деценија XX века. И данас је његово грандиозно дело незаобилазно и служи као еталон у наукама о праву и држави и у социологији.

Лукић је несумњиво најзначајнији социолог у Југославији у XX веку. У социологији Лукић је не само проницљив, виспрен и често оригиналан мислилац, него је и творац једног логички кохерентног система опште науке о друштву. Овај напис је посвећен *систему социологије*, у мери у којој се само теоријски и условно може *систем* издвојити као један *момент* социологије.³ Лукићев систем социологије више од

² UNIVERSITÉ DE PARIS – FACULTÉ DE DROIT, LA FORCE OBLIGATOIRE DE LA NORME JURIDIQUE ET LE PROBLÈME D'UN DROIT OBJECTIF, par Radomir D. LOUKITCH, LES PRESSES MODERNES, PARIS (1er), 1939. - докторска дисертација, одбрањена 1939. у Паризу; *Теорија државе и права I–II*, више издања почев од 1953. и 1954. године; *Историја политичких и правних теорија*, више издања почев од 1956; *Основи социологије*, двадесет издања почев од 1959. године; *Увод у право*, двадесетак издања почев од 1961; *Политичка теорија државе*, 1962; *Формализам у социологији*, 1969; *Методологија права*, 1977; *Политичке странке*, 1981; *Социологија морала*, 1982; *Систем филозофије права*, 1992; *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права* (превод докторске дисертације са француског језика на српски, објављен 1995. у првом тому сабраних дела). Објављено му је више од 800 (осам стотина) радова, не рачунајући посебне одреднице у енциклопедијама, како се наводи у *Сабраним делима*. Др Радомир Д. Лукић, САБРАНА ДЕЛА, Завод за уџбенике и наставна средства и Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1995. Једанаести том нав. дела, стр. 261-311.

³ Види: *О појму социологије права; Основи науке о друштву; Напомене о појму "владајуће класе"; О друштвеној својини; О појму класе и касте; Друштвена својина и радничко самоуправљање; Друштвене промене у XX веку; Главна гледишта о односу историског материјализма и социологије; Hegelova filozofija države i prava; О појму социологије; Увод у социологију; Детерминизам друштвених појава; Социјализам и држава; Le socialisme et l'Etat; Класни састав у социјалистичким државама; Савремена држава; Odnos između marksističke i buržuazne sociologije; Les problèmes de la sociologie des doctrines politiques; Савремени проблеми социологије морала; Друштвена својина и самоуправљање; Marks kao sociolog; О Рајту Милсу. Предговор; La théorie de l'élite chez Pareto et Marx; Друштвена својина и наше право; Пitanje metoda teorijske opšte sociologije; Pojam sociologije morala; Вук и наша социологија; Sociologija Ferdinanda Tönniesа; Друштвене класе и наше савремено друштво; Формализам у социологији; Influence of the Workers' Self-Management on the Class System in the Yugoslav Society; Истраживање историје. Предговор; О друштвеној основи Хегелове филозофије државе и права; Uzroci pojave nacionalnog pitanja danas; Социологија морала; Sociološki metod u pravu; О Максу Веберу. Предговор; The Sociology of Moral; Социолошки појам права; О nastanku srpske nacije sa sociološkog gledišta; Sociološki leksikon – Beograd, SA, 1982, glavni redaktor i*

пола века представља параметар и критички основ скоро свих система социологије у другој половини последњег века другог миленијума. Оспоравање или прихватање система који је развио Лукић, али и укупног социолошког учења, само је доприносило заснивању социологије као науке у ужем (правом) смислу или у строгом значењу те речи, насупрот веома раширеном схватању да друштвене науке нису науке у правом смислу речи. С правом се сматра да је Лукић највише допринео увођењу социологије у пантеон савремене југословенске науке.

Конзистентан систем социологије развио је Лукић у делу *ОСНОВИ СОЦИОЛОГИЈЕ*.⁴ Одмах је запажено да су ово дело красиле две значајне особине: био је то образац уџбеника социологије и са становишта формалне логике перфекционистички изграђен систем социологије. Иако писац у другим делима овај систем социологије није увек најдоследније поштовао, а и ово основно дело је делимично мењао, ипак *Основи социологије* остају темељно дело његовог система социологије. Без суштинских измена дело је доживело више од двадесет издања у непуних четрдесет година.

Основна структура дата је у два дела, са поделама на одељке и главе, а даље на одсеке и пододсеке. ДЕО I је насловљен: СОЦИОЛОГИЈА. ДЕО II је насловљен: ДРУШТВО.

ОСНОВНА СТРУКТУРА

ДЕО I – СОЦИОЛОГИЈА – подељен је на два одељка: I. *Појам социологије*, и II. *Историјски развој социологије*. Да би одредио појам социологије, Лукић прво разматра *Природне и друштвене науке* (Глава I), а затим излаже *Предмет социологије* (Глава II) и *Методе социологије* (Глава III). *Историјски развој социологије* излаже у две главе: *Настанак социологије* и *Развој социологије*.

ДЕО II – ДРУШТВО – садржи прво *Увод*, у којем се одређује *Претходни појам друштва*, а затим четири главе: I *Друштвена појава*, II *Врсте друштвених појава*, III *Састав друштва* и IV *Кретање друштва*. Пр-

---

писач бројних одредница; *L'homme et l'histoire*; *О социологији Огиста Конта*. Нав. дело, стр. 262-309.

⁴ Др Радомир Д. Лукић, *Основи социологије*. САБРАНА ДЕЛА, Шести том. Заправо, то је преузето издање из 1975. године, када је писац у основно дело унео последњи пут неке значајније измене.

ве две главе подељене су на одсеке, а трећа и четврта глава на одсеке и пододсеке, као што ће даље бити изложено.

Систем социологије

ПОЈАМ СОЦИОЛОГИЈЕ

1. Природне и друштвене науке

И данас се у науци воде велике расправе око појма социологије, баш као што је то Лукић истицао још пре пола века. Али расправе, које су ишле од претераног давања значаја социологији до њеног скоро потпуног оспоравања, имале су смисла уколико се утврђивало постојање социологије и с тим њен прави значај и домашај, пре свега међу наукама.⁵

Да би одредио појам социологије, Лукић је пошао од разврставања наука, тзв. класификације наука. Истиче да је свака класификација наука у основи произвољна и вештачка, мада корисна за теоријске и практичне сврхе, с обзиром на повезаност појава и наука. "Свака наука се пре свега одређује својим предметом, потом својим методом. Предмет наука је свет као скуп свега што на један или други начин постоји. Кад се зна да је основна научна поставка јединство света, јединство свих појава у њему, које су међусобно повезане и једна на другу утичу, прелазећи једне у друге у непрекидном кретању и мењању, онда је јасно да се поједини делови света, поједине врсте појава у њему, које сачињавају предмет појединих наука, могу само донекле и непотпуно издвојити од осталих делова света и тако чинити неко посебно јединство. С друге стране, иако се методи сваке науке разликују од других, ипак је тешко потпуно их издвојити, јер има и заједничких метода за више наука или за све науке."⁶

Основа за одвајање природних од друштвених наука дата је другим проучавањем природних и друштвених појава, којим су утврђене законитости о особености друштвених појава у односу на природне,

---

⁵ Нав. дело, стр. 15.

⁶ Исто, стр. 16.

разлике људског друштва од природе у ужем смислу, иако је друштво део природе у ширем смислу. Разлика између природних и друштвених појава условљава разлику у научним методама, а то продубљује релативну разлику између природних и друштвених наука. Овде Лукић оспорава порицање друштвених наука као наука у правом смислу и њихово свођење на тзв. *нормативне науке* или дисциплине које не могу утврђивати тзв. *научне законе*.⁷

Друштвене науке и социологија јесу науке у правом смислу речи, *индикативне науке* као што су и природне науке. Лукић оспорава и веома распрострањено гледиште које начелно прави разлику између природних и друштвених наука са становишта *објективности* и с тим у вези узрочности. Оспоравања социологије као науке која утврђује објективне законитости подупире приговор да су друштвене појаве непредвидљиве. Као пример да се погрешно мешају објективна стварност, узрочност и предвидљивост, Лукић наводи да су Месечева помрачења била непредвидљива све док нису утврђени њихови узрочни закони, а да су после тога потпуно предвидљива. "Начелна тврдња да су друштвене појаве непредвидљиве може се логички засновати само на тврдњи да оне нису проузроковане, односно на слободи воље."⁸

2. Предмет социологије

Полазећи од става да је "свака наука одређена пре свега својим предметом, а потом, у мањој мери, и својим методом", Лукић предмет социологије одређује као "онај део друштвених појава које она изучава". Реч *друштвена појава* има разна значења, али се обично тако називају сви многобројни елементи људског друштва повезани у разне више или мање јединствене целине. Људско друштво је сложено из огромног

---

⁷ Исто, стр. 17.

⁸ Објективност је битна црта науке, што значи да научни искази морају бити истинити, тачни. Њихова истинитост може се проверити и у њу се може уверити свако ко располаже потребним знањем и служи се одговарајућим методом. По оспораваном гледишту, за разлику од природних, друштвене појаве су тзв. *културне појаве*, појаве са *значењем*. Научно објашњење природних појава захтева истраживање узрочности, а друштвене појаве се могу научно објаснити *методом разумевања*. Лукићево становиште је да све друштвене појаве немају значење, односно да је културна појава само једна подврста друштвених појава, али и кад су друштвене појаве културне, тј. са значењем, разумевање њиховог смисла у основи је истраживање узрочности. Исто, стр. 22-32.

броја елемената, што је разумљиво ако се схвати као целокупност свих друштава кроз историју, тј. ако човечанство схватимо као јединствено друштво током целе историје.⁹ Научна сазнања о разноврсним друштвеним појавама и сама су разноврсна, посебна и поједињавајућа, а с обзиром на јединство друштва морају бити и општа и уопштавајућа. Отуда би и науке о друштву које утврђују таква сазнања могле бити класификоване на посебне и опште или на поједињавајуће и уопштавајуће. Логички следи да би наука о друштву као целини свих друштвених појава морала да буде општа уопштавајућа друштвена наука. Оваква друштвена наука је *социологија*.¹⁰

На основу наведених схватања друштвених наука предмет социологије је релативно јасан, а могућа су и друга схватања. Ипак Лукић назначавача да се општост социологије састоји у томе што она обухвата *два* предмета, који су општи али не и потпуно истоветни, јер представљају синтезу обе врсте посебних наука.

Прво, синтетизујући и уопштавајући оно што садрже посебне уопштавајуће науке, социологија проучава оно што је *опште*, заједничко свим друштвеним појавама, што се садржи у свакој друштвеној појави без изузетка и што чини *специфичност* друштвене појаве у односу на природне појаве и остале могуће врсте појава. Друго, даље уопштавајући и оно што су уопштиле посебне друштвене науке о историјским типовима друштва, социологија се не задржава само на проучавању свих друштвених појава, него проучава сва људска друштва, *људско друштво као целину и његов развој*. Социологија утврђује појам *друштвене појаве*, појам људског друштва као целине свих друштвених појава, *законе састава и развоја друштва*, односно законе повезивања свих друштвених појава у једну целину и законе развоја друштва као целине.¹¹

С другог једног гледишта, слично Огисту Конту, Лукић сматра да се предмет социологије може условно поделити на два дела – друштвену *статику* и друштвено *кретање* (*динамику* друштва). Први део социологије проучава појам и састав друштва (друштвене појаве). Други део социологије проучава како се и зашто друштво креће, мења. Наиме, проучава односе (везе, међуутицај) друштва и осталих појава (природа, појединац), односе друштва и његових елемената и односе

---

⁹ Исто, стр. 33.

¹⁰ Исто, стр. 34-39.

¹¹ Исто, стр. 40.

тих елемената међусобно. Овај део Лукић дели на два одељка – проучавање *општих* законитости друштва током целог његовог постојања и проучавање главних *етапа* кроз које друштво пролази (историјских типова друштва). У други одељак спада и проучавање евентуалних посебних законитости прелаза из једне етапе развоја (једног историјског типа друштва) у другу.¹²

Значај социологије чини посебан одсек, завршни, у излагањима о предмету социологије.¹³ С истом аргументацијом ова тема припала би и методу, али је у сваком случају незаобилазна. Пошто је у претходним излагањима било више речи о *теоријском* значају социологије, посебно за друштвене науке, даље је реч претежно о *практичном* значају социологије.

Расправе о практичном значају социологије иду од жустро брањеног гледишта о социологији као науци о изградњи друштва, до врло оштрог напада овог схватања и доказивања како је социологија чисто теоријска наука и како нема никакве везе с праксом и политиком. Лукићево становиште је да нема никакве сумње да социологија као наука тежи открићу истине и сазнању стварности, а не мењању стварности. Практично мењање стварности је задатак политике, као практичне људске делатности. Исто тако је несумњиво и да су све науке настале и развијају се као истинито (тачно) сазнање ради мењања стварности. И социологија је настала из потребе људи да утичу на мењање друштва сходно својим потребама и циљевима.

Сврсисходно мењање друштва могуће је тек на основу тачног сазнања о друштву и то утолико уколико зависи од свесних и слобод-

---

¹² Исто, стр. 41. Овакво одређење предмета социологије уистину је неодвојиво од метода социологије и то ће Лукић изричито навести у даљим излагањима, мада посебно пише о методима социологије. То је видљиво и у другим темама које излаже у оквиру основне теме о предмету социологије. Редом: Некритичка схватања социологије; Критике схватања социологије као најопштије друштвене науке; Однос социологије и других уопштавајућих друштвених наука; Однос социологије и поједињавајућих друштвених наука; Однос социологије и психологије. Затим у посебном одсеку разматра однос социологије и историјског материјализма. Шире излагање о односу социологије и историјског материјализма има два објашњења. Прво, Лукић од свих теоријских становишта у највећој мери усваја историјски материјализам, а затим га критички развија. Друго, у социјалним теоријама готово половину двадесетог века карактерише што научна што идеолошка полемика између историјског материјализма на једној страни и свих других теоријских становишта заједно на другој страни. Исто, стр. 42-58.

¹³ Одсек III Главе II. Нав. дело, стр. 58-60.

них људских делатности. Лукић доказује да је значај социологије за практичну људску делатност већи од значаја природних наука. Човек је у толикој мери савладао природу, да би срећније живео да је бар у приближној мери савладао и друштво. Друштвена стихија онемогућава човеку да се користи свим достигнућима природних наука и зато је развој социологије и других друштвених наука врло важан задатак. Ни достигнућа других друштвених наука нису довољна за успешно мењање друштва. Наиме, друштво је веома сложено и многострано, и човек не може да се сведе само на неке своје димензије као једнострано човек - *homo oeconomicus*, или *homo politicus*, или *homo moralis* и слично, а као универзално биће човек је, ако се може рећи, "социолошки" човек (*homo sociologicus*).

3. Методи социологије

Методе социологије Лукић излаже у шест методолошких јединица: 1. Појам метода, 2. Метод социологије, 3. Поступак научног сазнања, 4. Прикупљање чињеница, 5. Методи прикупљања чињеница и 6. Методи научног објашњења.¹⁴

Појам метода је један од кључних појмова и елемената Лукићевог система социологије.¹⁵ Метод у најширем смислу обухвата три елемента: *поступак* сазнања предмета, знање о самом *предмету* и *средства* сазнања предмета.¹⁶

Поступак научног сазнања обухвата све конкретне радње којима се сазнаје предмет и по правилу се састоји из шест основних делова или

¹⁴ Глава III, Методи социологије. Нав. дело, стр. 61-90.

¹⁵ "Метод се обично схвата као начин на који се у науци долази до сазнања предмета који проучава, а методологија је наука о методу. Предмет, међутим, није потпуно разграничен као такав, објективно, од других предмета, с којима је везан у јединствену целину. Стога се предмет науке потпуно издваја тек њеним методом, тј. начином на који она предмет сазнаје... Зато се и каже да је свака наука одређена својим предметом и методом... Међутим, кад се метод одреди као начин сазнања предмета, тиме још није довољно речено у чему се он састоји... то је предмет филозофије односно научне методологије. Најкраће речено, суштина метода се може ближе одредити као поступак (радња) којим се на основу претходног знања о предмету науке долази до даљег, потпунијег знања. У том смислу метод претходи науци. Али исто тако се он употребљава у науци, тј. саставни је део науке." Исто, стр. 61.

¹⁶ Исто, стр. 61-67.

фаза: одређивање предмета истраживања, постављање полазне претпоставке, прикупљање чињеница, опис појаве, научно објашњење чињеница постављањем научног закона (односно појединачне везе) и проверавање објашњења.

Знање о *предмету* омогућује да се поступак сазнања тако прилагоди предмету како би се овај потпуно сазнао. До знања о предмету долази се из других наука или из обичног сазнања. Ова сазнања могу бити мање или више систематизовани ставови, искази, теорије или закони. За научно истраживање то су претходна сазнања, која служе да би се тачно одредио предмет проучавања, разграничио од других, ради постављања полазних претпоставки које ће се проучавањем проверити.

Средства којима се предмет сазнаје јесу конкретизовани специфични поступци и материјална средства помоћу којих се откривају оне особине предмета чије сазнање представља циљ научног истраживања. Често се средства сазнања називају *техником* истраживања, а појам метода ограничава само на општа правила поступка. Обрнуто, често се средства називају методом, а општи поступак се сматра *логиком* научног сазнавања (истраживања).

Метод социологије објашњава Лукић као коришћење извесних општих научних метода, које делимично прилагођава себи, а само изузетно ствара неки специфичан елемент метода који служи искључиво њој.¹⁷ *Социолошки метод* у другим наукама излаже Лукић у вези са друштвеним појавама, у другом делу својих *Основа социологије*.¹⁸ Социолошки метод у појединим наукама о друштву, човеку, па и о природи у извесном смислу, значи примену социологије у односним наукама. Свака посебна друштвена наука изграђује још и свој *посебан метод*, прилагођен њеном предмету. Свака друштвена појава разликује се од осталих појава својом посебном садржином, па се мора проучавати одговарајућим посебним методом. Специфичним методом неопходно је проучавати специфичност неке појаве, али је исто тако неопходно социолошким методом проучавати друштвену страну те појаве. И у осталим наукама о човеку мора се применити социолошки метод. Човек је друштвено биће и науке о човеку – антропологија, физиологија, психологија – морају проучавати друштвене узроке појава које изучавају. Човек и друштво изазивају промене у природи и зато социолошки

---

¹⁷ Исто, стр. 62-63.

¹⁸ Исто, стр. 173-175.

метод делимично може бити примењен и у природним наукама у ужем смислу. Већ се издвојила људска екологија као посебна наука о односу човека и природе, а као пример се узима и социјална географија.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ СОЦИОЛОГИЈЕ

1. Настанак социологије

Прва драгоцену сазнања о друштву развила су се у оквиру античке филозофије.¹⁹ Најзначајније резултате, сматра Лукић, дали су врхунци античке грчке мисли – Платон, Аристотел и софисти.²⁰

Платон (427-347) је дошао до неких истина о друштву које и данас важе. Открио је поделу рада и увидео њен велики значај за друштво и човека. Први је утврдио да услед поделе рада човек постаје зависан од друштва. Први је открио једну врсту класне борбе и то изразио у ставу: "Свака држава се састоји од најмање две државе, које међусобно растују – државе богатих и државе сиромашних." Аристотел (384-322) је знатно реалистичнији од свог учитеља Платона. Утврдио је да не постоји апсолутно најбоља држава, односно друштво, већ релативно најбоља у односу на постојеће прилике. Први је објаснио појаву друштвених револуција услед борбе неједнаких друштвених класа. Први је промене

¹⁹ Људи су одувек размишљали о друштву и покушавали да га објасне, али до појаве социологије та размишљања нису била довољно критичка, систематска, ни тачна. Развитак социологије омогућио је тек онај напредак људске друштвене праксе који је створио услове да људи у извесној мери загосподаре током друштвеног развоја и тиме дођу до извесних тачних сазнања о друштву. Тада су људи осетили потребу да открију објективне законе друштвеног живота да би могли да ефикасно учичу на његов развој. Али у развоју људског мишљења о друштву и пре појаве социологије откривено је доста значајних истина, расутих у филозофским, етичким, политичким и историјским делима. Међутим, тек је у XVIII веку развој нових филозофских и политичких ставова, а нарочито развој науке о економским друштвеним појавама – политичке економије - довео до најзначајнијих открића о друштву, која су непосредно омогућила оснивање социологије при крају прве половине XIX века. Исто, стр. 92.

²⁰ Платон је увидео велики значај броја становника за државу односно друштво, значај васпитања и образовања, значај друштвене свести и нарочито религије, значај географских чинилаца. Учесник је и сведок значајних и разорних политичких догађаја, које није одобравао. Зато се у делима *Држава* и *Закони* залагао за "праведну државу", идеалну државу и друштво, које би људи свесно изградиле, чиме се сврстао у ред идеалиста и утописта. Исто, стр. 92-94.

политичких режима објаснио друштвеним узроцима, пре свега начином производње и класним борбама. Развио је политичке и засновао економске науке. Зачетник је расне теорије. Најпознатији је по теорији да је човек друштвено биће – "zoon politikon". Софисти су засновали *уговорну теорију* о настанку друштва. То је у односу на митолошко схватање напредак ка научном схватању да је друштво творевина човека. Велики значај ове теорије је у томе што је и за потоња покољења поставила политички основ слободе човека у друштву.

Средњовековно схватање друштва карактеришу два опречна становишта. Владајуће теорије представљају назадак у односу на античке световне теорије, ослобођене мистицизма. То су мистичке религијске теорије о друштву као творевини Бога. Насупрот догматизму хришћанске цркве, јавља се арапски мислилац Ибн-Халдун, чије дело има у основи научан карактер и којег многи сматрају првим правим социологом у историји.²¹

Нововековна мисао о друштву је световна и научна, насупрот средњовековној теолошкој мисли. Као први мислилац који уноси научни дух у проучавање друштвених појава помиње се Макијавели, најпознатији по сликању најнемилосрднијих политичких борби за власт. За социологију је значајнији Боден, који је развио целовито учење о развоју државе и друштва. Друштво се развило из "природног стања" развојем породица, а сматра да је држава настала силом – освајањем слабијег од стране јачег друштва. Главни представници теорије *друштвеног уговора* у овом периоду јесу Хобес, Лок и Русо. Више од теоретичара друштвеног уговора, научном схватању друштва допринели су Вико и Монтескје општим теоријама о закономерном развоју друштва. Вико је заувек вратио еволуционистичко схватање у науку о друштву.

---

²¹ У европској хришћанској мисли најтипичнију такву теорију развио је св. Августин (354-430) у делу *О Божјој држави (De civitate Dei)*. У том делу објашњава пропаст Рима, вечног града, у готском налету 410. године, као казну Божију, јер је Рим био ђавоља држава. Ибн-Халдун (1332-1406) развија општи поглед на друштво и историју, открива опште законе развоја људског друштва, утврђујући закон еволуције као главни такав закон – да се све друштвене појаве непрекидно мењају и крећу, да све у друштву има свој почетак, развој и крај. Карактер једног друштва зависи од биолошких и географских услова, а нарочито од начина живота у којем се истиче начин производње. Исто, стр. 96-98.

Монтескје се служио обиљем етнолошког и путописног материјала и охрабрио увођење емпиријских метода у науку о друштву.²²

Непосредне претече социологије, међутим, Лукић види међу најзначајнијим економистима XVIII века, социјалистима утопистима и представницима немачке класичне филозофије. У најнапреднијим земљама тога доба, нарочито у Француској и Енглеској, развија се политичка економија. У Француској *физиократи* – Кенеј, Мерсие де ла Ривијер, Дипон де Намур и Тирго – покушавају да открију економске и друштвене законе као *природне* или *физичке* законе које треба сазнати и по њима се управљати. Знатније резултате имала је енглеска *класична школа* економиста, у којој се истичу Адам Смит и Давид Рикардо. Буран и противречан развој капитализма, који је стално бацао у најдубљу беду масе пролетаријата, изазвао је настанак нових утопијских теорија, познатих као *утопијски социјализам*. Најзначајнији социјалисти-утописти јављају се у Француској (Сен-Симон, Мабли, Бабеф, а затим Кабе, Фурије и Прудон) и Енглеској (Мор, Харингтон и Овен). Од социјалиста-утописта Сен-Симона многи сматрају оснивачем социологије. У филозофији у највећој мери је *немачка класична филозофија* утирала пут настанку социологије. Најзначајнији представници ове филозофије били су Фихте, Шелинг и Хегел. Сви ови теоријски системи нашли су делимичну потврду у *револуционарној пракси* најразвијенијих земаља с краја XVIII и почетка XIX века, у буржоаским револуцијама, а нарочито америчкој и француској. На наведеним теоријским и практичним темељима ствара се социологија у делима Огиста Конта и Карла Маркса и Фридриха Енгелса, крајем прве половине XIX века.²³

Огист Конт²⁴ се сматра оснивачем социологије, нарочито зато што јој је дао то име. Значај Конта за социологију је несумњиво велик,

²² Niccolo Machiavelli (1460-1527), Jean Bodin (1530-1596), Thomas Hobbes (1558-1670), John Locke (1632-1704), Jean-Jack Rousseau (1712-1778), Gian-Batista Vico (1668-1744), Montesquieu (1689-1755). Друштвени уговор којим се оснива друштво склапају сви појединци, а друштвени уговор којим се заснива власт склапа друштво с владарем. Пре оснивања друштва постоји природно, предруштвено стање. Хобс природно стање схвата као "рат свих против свију", где су људи као вуци непријатељи једни другима (*homo homini lupus*), а друштво их очовечава и оплемењава. Супротно Хобсу, Русо сматра да је човек по природи добар, а да га друштво квари. Исто, стр. 96-98.

²³ Исто, стр. 98-104.

²⁴ Auguste Comte (1798-1857), Cours de la philosophie positive (1832-1842), у шест књига. Излаже шест наука које проучавају шест посебних врста појава којих има у

иако је њен настанак био дуго и свестрано припреман, јер је Конт научно систематизовао идеје својих претходника, нарочито сенсимониста. Контова социологија, настала у позитивистичком филозофском систему, заснива се на *позитивизму* као методу и теорији, ипак је више *филозофија историје*. У четвртој књизи тог система Конт издваја социологију као науку о врсти, а не индивидуи. Конт социологију дели на друштвену *статику* (проучава састав друштва) и друштвену *динамику* (проучава кретање друштва). Из свог чувеног става да су сви елементи друштва у сталној *узајмној вези* (*consensus*) и дубоком међуутицају, развија став да друштвене појаве може изучавати само општа *друштвена наука*, која изучава целокупно људско друштво у свим његовим елементима, а то је социологија. Основна јединица друштва је породица. Основни покретач друштвеног развоја, у којем се човек све више очовечавача, јесу *идеје* (*разум* човеков): "Цео друштвени механизам почива на мишљењу". Иако је општи развој нужан, он не искључује одређено *слободно* деловање човека. Закони друштвеног развитка (борба између старог и новог) омогућавају *предвиђање* друштвених појава.

2. Развој социологије

Развој социологије после Конта излаже Лукић разликујући марксистичку социологију, засновану на историјском материјализму, од многобројних немарксистичких социологија, које се у извесним основним цртама разликују од марксистичке, јер изражавају у основи политичке погледе буржоазије: географске, биолошке и психолошке теорије, формална и описна социологија. Додуше, констатује да се социологија веома брзо и много развила у мноштво школа, праваца и теорија, те је тешко све те правце мишљења рационално поделити било по садржинском било по временском мерилу. Ниједна подела није потпуна и довољна, а и све је више додира између разних социолошких школа. Излагање о развоју разних социолошких школа је веома сажето, јер најважније ставове у погледу разних конкретних ставова Лукић излаже, при расправи самих тих питања.²⁵

свету. Прва је (основна) математика, а шеста је *социјална физика*, односно социологија. Нав. дело, стр. 102.

²⁵ Исто, стр. 105.

*Марксистичка социологија*²⁶ заснована је у делима Маркса и Енгелса. Али, они нису развили потпун социолошки систем, сличан Контовом или другим таквим системима. Практичне класне борбе пролетаријата имале су највећи значај за Маркса и Енгелса и они су се посветили првенствено њиховом објашњењу. Ипак су поставили основе за изградњу потпуног социолошког система, теоријски заснованог на дијалектичком материјализму. Људи су сами творци своје историје, али под одређеним околностима. Начин производње материјалног живота условљава процес социјалног, политичког и духовног живота уопште. Сви досадашњи облици и типови друштвених односа историјски су условљени и закономерно се развијају ка остварењу хуманизма, који ће бити бескласно друштво слободних људи. У даљем развоју марксистичке социологије за Лукића је најзначајнији допринос Лењина, затим Николаја Бухарина и Плеханова, па немачких социјалдемократа Карла Кауцког, Макса Адлера и Хајнриха Кунова и италијанског писца Антонија Лабриоле. Међутим, ни до данас није изграђен целовит систем марксистичке социологије.

*Географске теорије*²⁷ објашњавају поједине друштвене појаве или цело друштво и његов развој својствима околне природе, каква су дата (орографска својства земљишта, клима, Сунце и појаве на њему), односно непрерађена човековим радом. Не сматра се утицајем географских чинилаца у ужем смислу утицај географских чинилаца измењених људским радом, који тада не спадају у природу него у друштво. У многобројним и међусобно различитим географским теоријама објашњаване су разноврсне друштвене појаве: размештај становништва на земљи, густина насељености, расне одлике, начин производње, облици породице и друштвених организација, политички поредак, напредак и пропаст појединих друштава, религија, здравље, интелигенција, култура, криминал итд.

---

²⁶ Исто, стр. 106-111.

²⁷ Ове теорије развијају се од најстаријих проучавања друштва и многобројни мислиоци од Аристотела до данас створили су веома сложене социолошке системе. Посебна пажња посвећује се Ле Плејовој теорији и његовом монографском методу. У посебну врсту географских теорија Лукић убраја геополитичке теорије, које географским положајем појединих земаља покушавају да одреде ток људске историје или политички развој друштва. У критици географских теорија Лукић истиче да географски чиниоци омогућавају извесне друштвене појаве посредством људске производње, али их самостално не одређују. Исто, стр. 111-114.

*Биолошке теорије*²⁸ развијају се од Конта, нарочито од средине XIX века, с наглим развојем биологије и посебно с Дарвиновим открићима, који је тако рећи засенио многе мислиоце о друштву. Некритичко преношење биолошких закона на друштвене појаве исходovalo је разним варијантама биолошке социологије. Главна схватања развили су Спенсер (*органска теорија*) и Гумплович (*дарвинистичка социологија*). Такође су се развиле и *расна теорија* и *теорије елите*.

*Психолошке теорије*²⁹ настају природним развојем из биолошке социологије, која је владала целом другом половином деветнаестог ве-

---

²⁸ Спенсер развија тзв. *органску теорију*, схватање да се друштво развија по истим основним законима као биолошки организам. Заснивајући *закон еволуције*, који је само облик закона о одржању енергије, као општи закон света, Спенсер заснива и еволуционистичку теорију социологије. Највиши ступањ друштвеног развоја Спенсер предвиђа као *етичко друштво*, у којем ће главни циљ бити етичко уздизање човека и друштва. Друго главно схватање развија се као *дарвинистичка социологија* у делима Гумпловича, Амона, Лапуџа и других. Своје зачетке налази већ у Спенсеровом мишљењу да се између друштава води борба за опстанак и да побеђују друштва способнија да се прилагоде односној средини. Ову идеју преноси Дарвин у биологију и развој појединих врста живих бића објашњава њиховим прилагођавањем природној средини и њиховом борбом за опстанак. Из биологије се ова теорија враћа у социологију и ту добија два вида. У једној варијанти *борба за опстанак*, у којој побеђују најспособнији, објашњава поделу друштва на елиту и масу,¹ на владајуће и подчињене. У другој варијанти, *расистичкој борби за опстанак* довела је до стварања људских *раса*. Више и способније расе побеђују ниже и подчињавају их. Тако настају друштвене класе и даље државе. Више класе су државотворне. Ниже расе на крају борбе за опстанак изумиру, а више расе се усавршавају и развијају културу и човечанство уопште. Исто, стр. 114-118.

²⁹ Најстарија међу њима је Тардова теорија *подражавања* (имитације). Мак Дугал је најуспешније развио теорију *инстинката*, где се друштвене појаве тумаче инстинктима, који су урођене односно наследне диспозиције човека да на извесну појаву реагује на тачно одређени начин. Фројд је засновао психоаналитичку социологију. Он све друштвене, као и све психичке појаве, своди на један инстинкт - на *полни нагон* (*libido*). Морено је засновао *микросоциологију* на основу социометријског метода, којим мери односе привлачења или одбијања друштвених атома (најситнијих друштвених појава), који удружени чине друштвене мреже, а скуп оваквих мрежа је основа сваке велике друштвене групе. Вебер је засновао "разумевајућу социологију" уносећи у савремену социологију метод *разумевања друштвених појава* као појава са значењем. На тој основи развио је један нови типолошки метод – метод тзв. *идеалних типова*. Једну теорију која полази од јединства појединачне и друштвене свести, развио је Гурвич. Он сматра да постоји само "тоталан психички феномен", а да су индивидуалан, међуличан и колективан менталитет само три правца овог феномена, који је истовремено колективан, међуличан и индивидуалан. Сорокин је настојао да превазиђе индивидуалнопсихо-

ка, из критике њених недостатака и указивања на чињеницу да су људи свесна бића и да у друштву делују као таква. Током двадесетог века цела социологија, сем оне засноване на историјском материјализму, или формалистичке и тзв. антитеоријске, прожета је психологизмом. У психолошку социологију спадају безбројни социолошки правци, са својим више или мање оригиналним варијантама, те је тешка јасна и прегледна њихова класификација. Уз овакву ограду, Лукић их ипак сврстава у три основне групе.

Прву групу, *индивидуалнопсихолошке теорије*, чине теорије које друштвене појаве објашњавају *појединачном психом* и међусобним утицајем тих појединачних свести (Тард, Мак Дугал, Фројд, Морено, Вебер). Другу групу, *социјалнопсихолошке теорије*, чине теорије које полазе од социјалне психологије, нарочито развијене у савременој америчкој социологији. Једну теорију која полази од јединства појединачне и друштвене свести, развио је Гурвич. Нарочито у Америци (Парсонс, Кардинер и други) развио се психолошки правац *бихејвиоризам*, који је унутрашња стања психе хтео да изучава као телесна понашања, покушавајући да открије њихову материјалну условљеност. *Колективнопсихолошке теорије* објашњавају друштво као нешто ново и више од простог скупа појединаца и њихових међусобно повезаних деловања. Темелје се на Хегеловом схватању о објективном духу, немачкој историјској школи права, теоријама о народном духу и Контовом позитивизму.

лошки став наглашавајући више садржински – духовни – елемент друштвених појава. Друштвене појаве, сматра, састоје се од интеракција људи, које имају три елемента: *субјекте* радњи, људе (њихов број и особине); *значење* радњи (мисли, вредности и норме); материјалне *носиоце* значења - чулно опазиве радње или предмете којима се преносе значења. Нарочито у Америци (Парсонс, Кардинер и други) развио се психолошки правац *бихејвиоризам*, који је унутрашња стања психе хтео да изучава као телесна понашања, покушавајући да открије њихову материјалну условљеност. Најзначајнији представници колективнопсихолошке социологије јесу Диркем и његови ученици, који су створили "свакако најјачу социолошку школу у свету". Иако је Диркемово схватање еволуирало, остао је доследан у ставу да друштвене појаве треба схватити као *ствари*, као објективно постојеће сталне установе ван свести појединца. Друштвене појаве су колективни начини понашања и мишљења, који постоје у друштву, а не у појединцу, те су по својој суштини колективнопсихолошке. Исто, стр. 118-132.

Формална социологија³⁰ узима за предмет само друштвене облике (форме), више или мање очишћене од сваке садржине и посматра их ван-историјски, као чисте облике, који се могу употребити као оквири за класификације појединих друштвених појава, али не и као средство за њихово узрочно објашњавање. Ова настојања нису успела због тешкоћа да се одвоје чисти друштвени облици од садржине и да се избегне друштвена узрочност. Формална социологија се највише развила у Немачкој, а затим у Америци (прилично помешана с психолошком социологијом).

Описна социологија³¹ развија се на супротности опште социолошке теорије и истраживања појединих друштвених појава. Општа, односно теоријска социологија истражује општи појам друштва и опште друштвене законитости. Ова оријентација се све више напушта после другог светског рата и све више се истражују поједине друштвене појаве, нарочито у Америци. Тиме се све више заснивају тзв. *посебне социологије*, које се ослањају на знатна емпиријска истраживања друштвених класа, друштвене покретљивости, односа друштва и појединца, друштвених занимања, града и села, индустрије и других појава које не изучавају друге посебне друштвене науке. Иако се за испитивање наведених и других појединих друштвених појава све више користе егзактни научни методи, Лукић сматра да је овај начин испитивања више-мање чист *опис* одговарајућих друштвених појава. Ова испитивања су нужна и корисна и треба их развијати, као основу извесних теоријских уопштавања без којих нема науке. Лукић сматра да опис одговарајућих друштвених појава није наука и да зато ову социологију треба звати *социографијом*, која није ништа друго до прикупљање грађе за изградњу праве социологије.

---

³⁰ Њен оснивач у Немачкој, Ф. Тенис, разликовао је као два основна облика друштва *заједницу* и *друштво*. Заједница је чврсто везано друштво, с јаким осећањем солидарности и свешћу о заједници. Друштво је скуп људи везаних пословним односима. Главна идеја Г. Зимла је да у друштвеним појавама треба разликовати њихов облик (повезивање људи у друштво и у друштву чини друштвени облик) од њихове садржине (делатност људи у друштву на остварењу њихових циљева чини друштвену садржину). Најзначајнији представник формалне социологије је Леополд фон Визе. Он је развио систем формалне социологије као науке која утврђује оно што је заједничко сваком друштву - спољна људска понашања која утичу на друга. Њен предмет није друштво, него оно што је *друштвено* - скуп друштвених процеса, који се састоје из спајања или раздвајања људи у друштвеном простору, творећи друштвене односе и друштвене творевине. Исто, стр. 133-138.

³¹ Исто, стр.

Dragan Stanimirović, LLD

BASIS OF LUKIĆ'S SYSTEM OF SOCIOLOGY

Summary

The author proves Lukić's system of sociology to be a consistent logic system of general sociology. Sociology system consists of two parts: theoretical presentation of sociology as a general science concerning society, and sociologic comprehension of society.

In the first part Lukic defines sociology concept, sociology thought development, the most significant theories on sociology and sociology method. In defining sociology concept as a science he establishes social sciences theoretically.

In the second part of sociology Lukic at first defines the concept of society and social phenomena, by setting differences in relation to natural phenomena in a narrower sense and to individual phenomena as well, but he points out their connections, also. After that he deals with social structures laws and society movements laws. At last he explains what modern society is.

Lukic gives solutions for the most complex questions of sociology brilliantly, and he gives reliable direction to scientific explanation of society. That is why most sociologists, who are familiar with his work, think Lukic to be the most significant sociologist of the twentieth century in Yugoslavia.

Key words: *System, Sosiology, Lukić, Sociological System.*